

1. CATALÀ ORIENTAL: EL CATALÀ INSULAR O BALEAR

Observeu aquest text i mireu els mots que hi apareixen subratllats. Són trets propis de la varietat dialectal insular o balear:

N'Estel d'Or

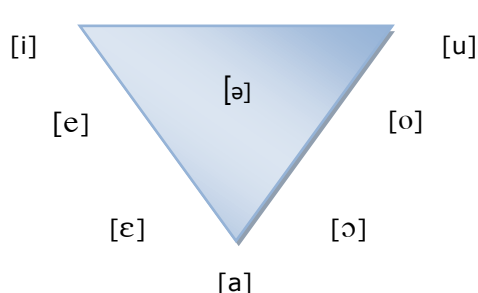
Això era una al·lota pubia, garrida ferm, que havia nom Catalineta. Anava a costura, i sa mestra sempre li deia:

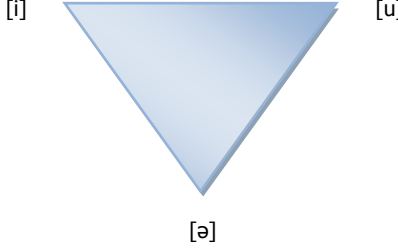
- Oh fieta meua, que t'estim. Ja t'hi tractaria bé, si fos ta mare!
- Però no ho sou, deia s'al·lota.
- Ho seria, deia sa mestra, si matasses sa que tens. Jo me casaria amb ton pare i cada dia per berenar te donaria pa amb mel.
- Pa amb fel me donaríeu vós. – deia s'al·lotong, i sortia a altre tancat.

I heu de creure i pensar que un dia, arribant de costura demanà pa i botifarró. Sa mare, per donar-n'hi, obri sa pastera, trava sa coberta amb una tortuga que hi havia a sa paret, s'acala per taiar es botifarró, que el tenia allà dins; Na Catalineta, jugant jugant, s'enfila a una cadira, posa sa mà a sa tortuga, que tenia travada sa coberta; sense témer-se'n, li dóna mitja volta; sa coberta escapa, i plam! Cau damunt es cap de sa mare, i li va rompre s'ansa d'es coll, i dins una estona la pobreta ja va haver badaiat.

Antoni M. Alcover, *Aplec de rondaies mallorquines*

Tots els mots subratllats són trets propis del català oriental insular o balear, que veuràs desglossats a continuació en el següent quadre:

	Trets lingüístics	Característiques del balear
FONÈTICA	Vocalisme tònic	 <ul style="list-style-type: none"> ▪ Manté la vocal neutra tònica [ə], provinent de E llarga i I breu, del llatí clàssic: <i>pera, ceba, rebre...</i>

	Vocalisme àton	 <ul style="list-style-type: none"> Cal destacar que el sistema vocàlic àton de l'illa de Mallorca està format per 4 sons: [i], [ə], [o] i [u]; a diferència de les altres illes (Menorca, Eivissa i Formentera), on només presenta tres sons. Caiguda de la vocal final dels mots esdrúixols acabats en IA > I: <i>famili, histori...</i>
	B/V	Mantenen l'articulació labiodental de la [v]; per tant, distingeixen <i>bens/vens...</i>
	Iodització	[ɫ] > [j] Generalitzada: <i>ui < ull, ai < all, paia < palla...</i> En alguns casos, la [j] fruit de iodització, acaba desapareixent: <i>fia < filla, fua < fulla, vea < vella</i>
	Diffongs	QUA, GUA > qo, go (pronunciat [ko] / [ku] o [go] / [gu] segons les zones: <i>aigo, pasco...</i>
	-R final	No es pronuncia cap erra final: <i>mar [má], cor [kɔ]</i>
	S intervo-càlica	Cau la S intervocàlica: <i>camia < camisa, raboa < rabosa</i>
	Finals oclusius	Es sensibilitzen (es pronuncien) tots: <i>camp, alt, fang, font, molt...</i>
	-TL-	Presenta la forma arcaica TL, sense palatalitzar: <i>espatla, batle, ametla...</i>
	Assimilacions de sons	Es produeixen moltes assimilacions consonàntiques: <i>dissabte > dissa[t]e, rector > re[t]or, capsa > ca[ts]a...</i>
-IX-	No-articulació de la -i- del dígraf IX: <i>caixa, coixa...</i>	
MORFOSINTAXI	Morfologia nominal	Canvi de gènere: el pols, la fred, el sang, la dolor...
		Article: ES/SO, SA, ES/ETS/SOS, SES <ul style="list-style-type: none"> Només usen EL/LA davant de frases fetes (a la fresca), les hores (la una, les dotze), éssers singulars (la marededéu, la mar, el sol).
		Article personal: EN/NA
		Possessius: MEU, MEVA/MEUA, MEUS, MEVES/MEUES, NOSTRO, VOSTRO

	<p>Pronoms: Usen el pronom JO tant de Subjecte com de Complement: Vine amb jo; Sa taula és per a jo...</p> <p>Pronoms de 1a i 2a pflu: naltros, valtros</p>
Morfologia verbal	1a psg Present d'Indicatiu: --- <i>cant, ball, parl, estim...</i>
	1a pflu i 2a pflu Present d'Indicatiu (1a conj): -AM, -AU <i>cantam, cantau...</i>
	Pretèrit Imperfet de Subjuntiu (1a conj): Terminacions -ÀS, -ASSIS, -ÀS, -ÀSSIM, -ÀSSIU, -ASSIN
	1a psg del verb SER: jo som
	Formes verbals arcaiques: <i>duim < duem, duis < dueu, duit < dut, fuit < fugit, deim < diem, tenc < tinc...</i>
	Auxiliar: El verb SER fa d'auxiliar en els verbs de moviment: <i>jo som anat</i>
Sintaxi	<p>Pronoms:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Ús dels pronoms febles en forma plena: <i>me, te, se, mos, vos, los</i> ▪ A Mallorca, els pronoms febles es col·loquen segons l'ordre antic: CD + CI: <i>les te donen, el me venen...</i>
LÈXIC	<p>Mots genuïns balears: <i>ca (gos), al·lot (xic), capell (barret), talent (gana), besada (petó), calçons (pantalons), uís (esternut), afinar (veure), ver (veritat), trempar (amanir), misser (advocat), moix (gat), témer-se (adonar-se), doblers (diners), horabaixa (tarda), madona (mestressa), doi (disbarat), saïm (llard), xot (xai), cercar (buscar), nígul (núvol), borinar (moure), boni (quasi), tronya (peresa), guardapits (armilla), xavat (content)...</i></p> <p>Arabismes: <i>cuscussó (menjar de Nadal), tafona (molí d'oli), atzabó (gran soroll), a betzef (a dojo), atzaca (nen bellugadís), baldraca (càntir), estudi (dormitori)...</i></p> <p>Canvis de significat: <i>fems (escombraries), calces (mitges), nina (nena), llinatge (cognom), rua (arruga), safareig (bassa)...</i></p> <p>Paral·lelismes amb l'occidental: <i>peresa (mandra), espill (mirall), poal (galleda), torcar (eixugar), morros (llavis), pigota (verola), soll (cort de porcs), colgar-se (ficar-se al llit)...</i></p> <p>Anglicismes (Menorca): <i>blecbol (betum), bòfil (botella), dèvils (dimonis), xoc (guix), xumeca (sabater), ull blec (morat), tornescrú (tornavís), fer xàquens (donar-se la mà), bòinder (finestra d'arc), miledi (dona lletja), bord (safata)...</i></p>

a) MALLORQUÍ

El mallorquí és parlat a l'illa de Mallorca. L'afinitat amb el català oriental s'explica per la procedència dels colonitzadors. Té un caràcter més conversador.

Algunes característiques pròpies són:

- Gran obertura de e i o obertes: *cel, cor*
- En el vocalisme àton, reintroducció, en certes condicions, de [e] tancada en lloc de neutra: *penar*
- Distinció de o i u en posició àtona
- Desaparició de -s- [z] en posició intervocàlica: *camia* < *camisa*, *guiar* < *guisar*
- No patalalitzen el grup TL: *batle, espatla...*
- Ordre de pronoms arcaic: CD + CI: *el me diràs*

En el lèxic predomina l'arcaisme sobre la innovació:

- Paraules comunes al català insular: *besada* (petó), *capell* (barret)
- Paraules compartides amb el menorquí: *trunyes* (trenes), *soll* (cort de porcs)
- Paraules compartides amb l'eivissenc: *greixonera* (cassola), *endiòt* (gall dindi)
- Paraules exclusives del mallorquí: *tassó* (got), *tossina* (tos), *guardapits* (armilla)

Els parlars més diferenciats dins del mallorquí són el de Pollença, Sóller, Sineu, Felanitx i Son Cervera.

- **Pollencí:** Parlar de la vila i terme de Pollença (Mallorca) que es diferencia de la resta del mallorquí perquè té els articles: *el* (pronunciat *eu*), *els* (*eus*), *la*, *les*.
- **Solleric:** Parlar propi de Sóller, que es caracteritza pel tancament sistemàtic de o àtona en u (*plurar, culom*); la desaparició de la iod intervocàlica (*cees* < *celles*, *burbaes* < *burballes*); la profusió de la r uvular en un bon nombre de sollerics (causada per les freqüents relacions comercials amb França); la variació fonètica de certs vocables (*belanses* < *balances*, *puvíl* < *pubill*), així com certs mots peculiars, com ara *aubaina* (roïna), *babaiana* (papallona).

b) MENORQUÍ

Modalitat del català parlat a Menorca, subdialecte del català insular o balear.

Algunes característiques són:

- la neutra tònica es torna e oberta, sobretot a Maó: *ceba, mel...*
- O àtona > [u]
- Diftong [wa] de les formes QUA, GUA > [ku], [gu]: *aigu, pascu...*
- Manteniment de la -A en els mots esdrúixols acabats en -IA: *gàbia, família*
- Articulació de r- final, de vegades reforçada en els monosíl·labs
- Grau zero de iodització: *paa < palla; cea < cella*

Quant a lèxic conté:

- Arcaïsmes: calcigar (trepitjar)
- Mots específics fià (cassola), tos mala (tos ferina)
- Evolucions semàntiques particulars: fesols (pèsols), l'onclo (l'oncle capellà)
- Arabismes: cuscussó (menjar típic de Nadal), falaca (topada)... Arabismes presents també en la toponímia.
- Anglicismes
- Gal·licismes: fer rendivú (fer compliments), sacardiu (del sacre Déu)
- Italianismes: santibel·li (sants bells)

El menorquí s'articula en dues varietats: l'occidental, amb Ciutadella com a nucli central, que manté la vocal neutra tònica (*tela, pera...*) i l'oriental, amb Maó i els pobles circumdants, que ha obert la vocal neutra tònica a una vocal palatal semioberta. La franja oriental ha rebut amb més força l'empremta lexical anglesa, com a conseqüència de les tres dominacions britàniques al llarg del s. XVIII.

c) EIVISSENC

Modalitat del català parlada a les illes d'Eivissa i Formentera.

Divergeix del mallorquí i el menorquí en:

- la no-monoftongació en -o del diftong -ua final: *aigua, llengua*
- en el manteniment de l'accent damunt el verb, cosa que evita el desplaçament als pronoms enclítics
- Conserva, com el valencià, la n etimològica del plural: *àsens, jóvens*
- Conserva el pretèrit perfet simple, per influència del valencià, al costat del perfet perifràstic.

Quant a lèxic, divergeix també en una part important del lèxic, on mostra influències valencianes: *bellota (gla)*, *dacsa (blat)*, *paloma (papallona)*. Altres mots: *quelcom (alguna cosa)*, *gord (gras)*, *polit (formós)*, *entrepussar (ensopegar)*...